

Primerjava duhovne poti Janeza od križa in Terezije iz Lisieuxa

2. del

6 Pot k Bogu

Janezova simbolična lestev na poti k popolnosti je prispodoba ravno tako kot bolj poznane stopnice popolnosti. Vzpenjanje po stopnicah ali lestvi je tudi za človeka, ki ga je prevzelo hrepenenje po Bogu, vseeno sad človeškega napora, posebno v dejavni noči.

Na lestvi se vzpenjaš in padaš, saj imajo milosti, ki prihajajo od Boga, lastnost, da dušo obenem ponižujejo in dvigajo. Ob izkazanju milosti se duša dvigne k Bogu in se ponižuje v sami sebi. Stanje popolnosti, h kateremu duša teži, namreč vsebuje dve prvini: spoznanje Boga, kar duši daje veličino, in spoznanje samega sebe, kar jo ponižuje. Na tej poti torej ponižanje postane povišanje in povišanje se spremeni v ponižanje. "Kajti vsak, kdor se povišuje, bo ponižan in kdor se ponižuje, bo povišan." (Lk 14,11)

Duša, ki hoče stvar premisliti, zlahka opazi, kako za trenutkom sreče prideta vihar in bridkost. Zdi se, da ji je bilo obilje dano le z razlogom, da jo pripravi in okrepi za pomanjkanje, ki bo sledilo. Duša ni nikdar trpinčena, ne da bi bila potem oživiljena, zato za revščino spet pride zatišje in obilje.

To je običajno dogajanje v stanju kontemplacije, dokler duša ne doseže stanja miru. Nikdar nima obstanka, neprestano se vzpenja in pada. Šele ko si je pridobila popolne navade, je konec dviganja in padanja. Duša je prispela na vrh lestve in dosegla svoj cilj – združitev z Bogom.

Lestev bogozrenja izhaja iz Boga. Ponazarja jo lestev, ki jo je v spanju videl Jakob (prim. 1 Mz 28,12). Pismo pravi, da se je vse to dogajalo ponoči, ko je Jakob spal, kar pomeni, da je pot k Bogu zelo skrivna, drugačna od človeške modrosti. To je prav očitno, saj ima človek običajno za največje zlo, kar mu je najbolj v dobro, namreč, da samega sebe izgubi in izniči. Velja tudi obratno, kar najmanj velja, – tolažbo in veselje – pa ima za najboljše,¹ oziroma kot pravi sveti Pavel: "Modrost sveta je nespamet pri Bogu." (1Kor 1,20)

Zgoraj navedena razmišljanja je dobro razumela sveta Terezija, ko pravi, da ne išče tolažbe in veselja, saj se ni darovala, da bi sama doživljala uteho, ampak da bo v veselje temu, ki se mu da. Istočasno ne dela zato, da bi si nabrala zasluženj, ampak da bi Bogu naredila veselje.

6.1 Mala pot

Kljub globokemu razumevanju nauka svojega učitelja je Terezija "premajhna", da bi se vzpenjala po Janezovih stopnicah popolnosti. Zaveda se svoje človeške omejenosti, kot pravi sveti Janez: "Največja muka, ki jo trpi duša, je spoznanje lastne revščine. Zazdi se ji, da je polna zla in grehov, kajti Bog ji daje luč samospoznanja v noči zrenja." Težko bi rekli, da se je Terezija imela "za polno zla in grehov," vendar je doživljala napetost iz nasprotja med najvišjimi stremljenji duše in istočasnim človeškim uboštvom.

"Njene napake se zdijo včasih mikroskopske in zaskrbljenost ob njih prav nerazumlji-

va. Vendar Tereziji pri tem ne gre toliko za posamezne grehe kot za temeljno občutje svoje omejenosti, ki je z govorico tistega časa prej slabo kot dobro izraženo. Leta in leta so jo porivali na to mejo, češ da ji vrtenje okoli sebe v iskanju lastne popolnosti v resnici ni pustilo, da bi prišla k Jezusu.”²

Terezija se na kratko opiše: “Moja narava je pač taka, da mi strah vzame pogum, medtem ko ljubezen stori ne samo da hodim, ampak letam!” Ali je kdo od nas sploh kaj drugačen? Terezija si je po neki spovedi leta 1891, ko ji je spovednik zagotovil, da njene slabosti ne žalijo Boga, upala s polnimi jadrmi odpluti na morje zaupanja in ljubezni. Nikoli prej ni slišala kaj takega. Napolnjena je bila z veseljem in tolažbo, dobila je moč za potrpljenje sama s sabo. Ljubezen je storila, da je lahko poletela.³ Leta 1893 piše sestri Celini: “Kako lahko je ugajati Jezusu in razveseliti njegovo srce! Ni treba drugega, kot da ga ljubimo, ne da bi gledali sami sebe, ne da bi opazovali svoje napake.”⁴

Jezusa njene napake torej ne žalijo. Zaradi njih pa se vseeno čuti majhna pred Bogom. Potem najde besedo: “Če je kdo prav majhen, naj pride k meni.” (Prig 9,4) Jezus torej ljubi majhne in jih vabi k sebi. Kakšna pot je primerna za male? Kako naj otrok pride do očetovega obraza? Da, oče ga dvigne k sebi! To je torej mala, kratka pot, tako primerna za otroke. Ko Terezija ponižno sprejme vso svojo človeško majhnost, in ko odkrije, da Jezus ljubi prav ta njen nič, lahko z zaupanjem pričakuje Jezusove roke, da jo dvignejo v božje naročje.

Čeprav Terezija že od malega čuti veliko željo po svetosti, žal ob primerjavi s svetniki vedno znova ugotavlja, da so svetniki kot gora, ona pa zrno peska ob njih. Za ohranitev poguma si reče, da dobri Bog ne navdihuje neuresničljivih želja in zato sme, kljub majhnosti, težiti k svetosti. Nemogoče je, da bi zrastle, zato se mora prenašati takšno, kot je, z vsemi nepopolnostmi.

“Toda poiskala bom način, po katerem bi šla v nebesa po mali poti, čisto ravni in kratki poti. Moram najti kako popolnoma novo pot, saj smo v dobi iznajdb. Tudi jaz bi rada kako dvigalo, ki bi me dvignilo k Jezusu, zakaj premajhna sem, da bi mogla sopihati po utrudljivih stopnicah do popolnosti. In glej, našla sem tele besede: ‘V svojem naročju vas bom nosil in na kolenih vas bom ljubkoval’ (prim. Iz 66,13) Nikdar prej niso tako mile besede vzradostile moje duše! Dvigalo, ki naj me dvigne do nebes, so tedaj tvoje roke, Jezus. Zato ni treba, da zrastem; nasprotno, majhna moram ostati. Da, celo **vedno manjša moram biti!** Moj Bog! Presegel si vsako moje upanje! Naj vedno opevam tvoje usmiljenje!”⁵

Terezijino dvigalo je ob tem genialno odkritje. Razume, da Boga mnogo bolj zanima njena revščina, kakor velike kreposti, ki bi mu jih mogla darovati. Svojo revščino odkrije kot dragocen biser, vreden iskanja: “Potrpežljivo moraš ljubiti svojo bedo.” **Njena revščina tako postane pot do Boga.**

In ne samo to, ker se ljubezen le z ljubeznijo plača, se ob tem zaveda svoje človeške omejenosti, želi, da ji **Jezus posodi še svojo ljubezen**, da bo z njo ljubila, saj se ji zdi njena premajhna. Vse pričakuje od Boga. Njeno zaupanje je brezmejno.

Stopnice popolnosti so kljub vsemu sad človeškega napora, neprestano bolj ali manj težavno vzpenjanje, čeprav sveti Janez poudarja, da je stopiti na to pot in hoditi po njej le dar. Vsa Terezijina askeza temelji na velikodušnosti in zaupanju, opre se le na božje usmiljenje, ki ga ponazori z dvigalom. Prav tukaj je razumela, v čem pot strmih stopnic popolnosti popolnoma nasprotuje evangelijski svetosti, saj Jezus pravi: “Kdor se povišuje, bo ponižan” (Mt 23,12).

Sveti Janez to razume, kot je že bilo opisano, da ponižanje na lestvi (Terezijin padec, poniževanje sester ob očetovi bolezni,

kar jo utrjuje v ponižnosti), pomeni povišanje na lestvi. Obratno pa povišanje, ki sledi zaradi večje ponižnosti, pomeni jasnejše spoznanje Boga, kar privede do občutka še večje nevrednosti, po njeno majhnosti, pred Vsemogočnim.

Terezija to svojo majhnost sprejema, celo ljubi, in to iz več vzrokov; tako jo je namreč ustvaril Bog, vsako ustvarjeno bitje pa je njegova edinstvena umetnina. Poleg tega pa se le k majhnim Bog sklanja, jih nosi na rokah in jih ljubkuje. "Veliki" pa se morajo sami vzpenjati.

Lafrance ponazarja ta dva načina duhovne hoje s priliko o farizeju in cestninarju. Terezija se postavi v vlogo cestninarja. Prvi predstavlja "strme stopnice popolnosti", ki je naravna, humanistična in svetna popolnost. Drugi, ponazorjen z dvigalom, pa predstavlja globoko krščansko držo, ki je kesanje.⁶ Tako Terezija najde svoj način, da s svojim otroškim, popolnim zaupanjem v božje usmiljenje Boga "prisili", da jo dvigne. S tem tudi nas pouči, da bolj ko smo slabotni in bedni, bolj smo primerni za delovanje Ljubezni.

Otrok je odprt, steguje roke k očetu, mu brezmejno zaupa in ga ljubi nad vse, ob tem je popolnoma predan očetovi volji, da ga bo vzel k sebi, ko bo hotel. Najprej ga Oče razvaja s čudeži, dokler ima vero kot gorčično zrno, da mu slabotno vero okrepi (Terezijin prvi grešnik Pranzini), potem pa ga pusti, da preizkusi njegovo vero, saj za svoje najbližje ne prestavlja več gora, dokler ni njihova vera zares preizkušena.⁷

Terezija ni izgubljeni otrok, torej ni treba, da bi ji Jezus pripravil pojedino, ker je vselej pri Njem. (Lk 15,31) Naš Gospod želi pustiti zveste ovce v puščavi. Zaupa jim, ne morejo več zabloditi.⁸

Tako tudi v vlogi otroka Terezija ne doživlja samo tolažbe, ki jo Bog daje svojemu najmanjšemu. Če naj le-ta po svetem Janezu kdaj zraste, mu odvzame mleko in mu da je-

sti trd kruh s skorjo. Terezija sicer ne sme zrasti, a vseeno spozna trpeče božje obličje. Tudi otrok sočustvuje, če oče trpi zaradi svojih ostalih otrok in skuša storiti vse za svoje brate, samo da bi očetu vsi delali veselje in ga osrečevali. Večkrat tudi ugotavlja, da Jezus spi, kadar ona trpi, vendar mu ob tem zatrjuje, naj se ne boji, da bi ga zbudila.

6.2 Smisel trpljenja

Sveti Janez je globoko doživljal Kristusovo trpljenje. O tem govori tudi njegovo redovno ime Janez od Križa. Enako naravnost najdemo pri sveti Tereziji. Tudi ona je gojila posebno pobožnost do Križanega in nosila njegovo ime "svetega Obličja". Trpljenje, potopljeno v ljubezen, je osnovna in stalna poteza njenega življenja.

Ob tem je zanimivo razmišljanje, kako so ju doživljali sodobniki oziroma kako se njuno trpljenje kaže navzven. Naj na kratko povzamem, da je pri svetem Janezu trpljenje nekako zunaj (njegova akcija) in ljubezen znotraj, kar je končno značilnost moške narave. Sveta Terezija pa ima, čisto v skladu s svojo žensko naravo, ljubezen zunaj in trpljenje (dosti časa tudi telesno) tako dobro skrito, da so vsi mislili, da vedno plava v tolažbah. Celó na bolniški postelji, ko umira zaradi jetike, ji to skoraj "očitajo". Sama pa pravi, da ji niti en sam dan ni minil brez trpljenja.

Bogu se človeško trpljenje upira, in to je spoznala tudi Terezija. "Ljubi Bog, ki nas tako ljubi, trpi, ker nas mora pustiti na zemlji, da izpolnimo čas preizkušnje. Trpljenje ni delo dobrega Boga, Očeta, od katerega izvira vsako dobro. Je delo greha, sad izvirne nesreče. Ta grenki sad čudovito usmiljenje preoblikuje v plemenito zdravilo."⁹

Nenavadne so te besede svete Terezije o vzroku trpljenja, če jih primerjamo s takratno, pa tudi z današnjo, splošno razširjeno predstavo v zahodni teologiji, kjer se zdi, da Bog ob človekovem trpljenju sicer ne uživa, da pa

si ga vseeno "želi".¹⁰ Gre za novo občutljivost za trpljenje. Terezija si ne želi lahкотnosti. Njeno kratko življenje je bilo vrsta preizkušanj, med katerimi je bila najbolj boleča očetova norost. Ne pozabimo tudi, da je štirikrat "izgubila" mamo! Toda temu trpljenju ne pripisuje vrednosti odrešenja, k čemur se pogosto nagibajo kristjani in kar očitajo nasprotniki krščanstva.

Trpljenje je za Terezijo sredstvo za dosego cilja. S tem se pridružuje globoki misli iz pisma Filipljanom in Hebrejcem: Kristusovo trpljenje je posledica njegove poslušnosti Očetu. Ni mu vsiljeno, ker bi trpljenje imelo vrednost samo na sebi. Toda po padcu je trpljenje hitro sredstvo za dosego cilja. Po njem lahko Boga nesebično sprejmemo in odkupimo nepravilno uporabo svobode. Trpljenje je plemenito zdra-

vilo, je ugotovila Terezija. "Kako dobro dene ta beseda moji duši! Zdaj razumem, zakaj nas pusti trpeti!" Ko pomislimo na ugovor racionalizma, humanizma in komunizma proti krščanskemu nauku kot sovražniku sreče, lahko ocenimo, kako prava je ta smer Terezijine mistike.¹¹

Povrnimo se k opisu trpljenja po nauku svetega Janeza, ki ga doživlja duša v noči čutov in še posebno v noči duha. Duša trpi zaradi svoje bednosti pred božjo veličino. Misli, da jo je Bog zavrzel, ker je tako ničvredna. Zdi se ji, da jo zaničujejo tudi prijatelji. Nihče ji ne more dati tolažbe. Ne more moliti, čeprav silovito ljubi Boga. Pada v brezno brezupa, peklenske bolečine jo objamejo, raztaplja se prav v svoji biti, živa se pogreza v kraljestvo mrtvih in dozdeva se ji, da bo vedno tako tudi ostalo.

Sv. Terezija iz Lisieuxa na samostanskem vrtu malo pred svojo smrtjo.

Terezija ne opisuje podrobno svojega nortranjega trpljenja. Govori sicer o suhoti, še posebno med molitvijo, ki je trajala sedem let. Večkrat poudari, da nima nobene tolažbe, vendar je tudi ne pričakuje. Govori o skušnjavah proti veri zadnjih osemnajst mesecev življenja, ki jih doživlja skupaj z neverujočimi, a je sama to želela. Ali je bila res oropana prave temne noči, kot se sprašuje von Balt-hasar:¹² Saj pravi, da ji ni težko... (primerjaj s sledečimi poglavji). Terezija je namreč tudi otrok, kateremu je Bog odmaknil vse velike kamne, da se ne spotakne. Kako lahko to razumemo? Krize temne noči so namenjene očiščevanju duše, rasti v ponižnosti. Če je Terezija otrok, je majhna, ponižna, torej se v tem smislu nima česa bati. In res, ni ji težko. Zato se razlagalci sprašujejo o resničnosti njene temne noči.

Kljub vsemu lahko zaslutimo njeno muko. "Slabo molim," je večkrat potožila. Na smrtni postelji večkrat prosi, naj molijo zanjo, saj "zase si človek ne upa prositi".¹³ Na veliki petek, leto in pol pred svojo smrtjo, sede "za mizo z grešniki" in začne okušati svojo najtemnejšo noč, ki traja do konca. Oblaki so zakrili njeno sonce in vse nebo. Njena deviškost okuša greh sveta. "Dopustil je, da je moja dušo zajela najgostejša tema, da mi je bila misel na nebesa, prej tako sladka, zdaj le še vir boja in trpljenja. Povedati bi hotela, kaj doživljam, pa ugibam, če je to sploh mogoče. Vse je izginilo."¹⁴

Ali ne opisuje sveti Janez, mojster izražanja, ravno to dogajanje? Res je, da trpljenje, ki ga lahko opišemo, ni več trpljenje. Terezija sama ugotavlja, da ga ni moč opisati. Ob vsem tem le z voljo, brez vznemirjenosti, ohranja živo vero, neskončno zaupanje in brezpogojno ljubezen (primerjaj z naslednjimi poglavji). "Ohranila je vero, ker je ohranila ljubezen."¹⁵

"Ljubezen se docela poteši šele, ko se poniža prav do nič, in ko ta nič spremeni v plamen. Vedno občudujemo, do kakšnih vrhov

ljubezni se je povzpela, toda težko si predstavljamo, do kakšnih globin bede se je spuстила, da se je lahko dvignila do tiste višine ljubezni, ko je mogla uresničiti besede svetega Janeza: "Tako sem se ponižal, da sem letel više in više in končno cilj sem dosegel".¹⁶

7 Umreti od ljubezni

Misel svetega Janeza o smrti se je v njegovi smrti tudi popolnoma uresničila. Takole je o njej zapisal: "Popolna ljubezen do Boga naredi smrt prijetno in daje okušati največje radosti. Tisti, ki tako ljubijo, umrejo s toplim srcem in zapustijo svet v naglem poletu, ker jih navdaja veliko in močno hrepenenje, da bi bili združeni z Bogom." Na smrtni postelji je še enkrat objel in poljubil križ in v roki z njim umrl, izčrpan od trpljenja, umrl kot žrtev svoje velike ljubezni in "odšel prepevat jutranjice v nebesa".¹⁷

V Tereziji je zelo dolgo tlela želja po nebesih. Tam bo mogla ljubiti z brezmejno ljubeznijo. Prav tako kot je veliko njeno hrepenenje po nebesih, si želi tudi smrti iz ljubezni. To so bile njene stare sanje. Spoznavala je nemoč človeške ljubezni in smrt se ji je dozdevala kot trenutek, ko se vsa ljubezen zlije v predanost same sebe božji volji. V svojem darovanju je prosila za to mučenje ljubezni, od katerega naj bi naposled umrla. Razumevanje smrti se je polagoma razvijalo.

V začetku je Terezija pričakovala smrt v čudežnem zanosu, kot je brala pri svetem Janezu. Vendar so bili v noči telesnega, moralnega in duhovnega trpljenja občutki ljubezenske prevzetosti zelo daleč od nje. V temelju je še vedno ostala smrt iz ljubezni, spremenil pa se je njen način. Svoj položaj je razumevala v luči, ki prihaja od razpetega Kristusa na križu.

"Naš Gospod je umrl v tesnobi, na križu, in to je najlepša smrt iz ljubezni." Na koncu je tudi sama sprejela tako smrt: "Še nikoli nisem tako globoko doživljala, kako dober in usmiljen je Gospod. Obiskal me

je namreč s to preizkušnjo šele sedaj, ko je v meni dovolj moči, da jo prenašam. Če bi se to zgodilo prej, bi mi križ verjetno zamoril vsak pogum. Zdi se mi, da me sedaj nobena stvar več ne zadržuje tu na zemlji, kajti nobenih velikih želja nimam več, razen ljubiti in slednjič iz ljubezni umreti. Vse moje želje so uresničene.... Zato se more uresničiti tudi ta največja.”¹⁸

30. septembra 1897 vsa samostanska družina že od prejšnjega večera čaka na zadnji vzdihljaj svoje Terezije.¹⁹ Prosijo jo za besedo slovesa. “Vse sem povedala,” šepeta Terezija. “Vse je dokončano – samo ljubezen šteje!” Po jutranji molitvi sklene roke in šepeta z milim in otožnim glasom: “Da, moj Bog, da, hočem vse!” Mati Marija Gonzaga je pretresena: “Ali tako strašansko trpite?” “Ne, mati, ne tako strašno, pa vendar zelo, zelo... ravno toliko, kolikor morem prenesti...”

Terezija z nepremagljivim pogumom bojuje tudi zadnje, najstrašnejše, predsmrtne boje. Brez trenutka premora je bila ves dolgi dan izročena mukam. Njene roke so bile čisto vijolične, tesnobno jih je sklepala in klicala z glasom, ki je bil zaradi prerazdraženosti silnega trpljenja jasen in močan:

“Oh, to je res čisto trpljenje, ker ni nobenih tolažb... Ne, niti ene! Če je to smrti boj, kaj je potem smrt?... O, uboga mamica, zagotavljam vam, da je posoda polna do vrha! A ljubi Bog me ne bo zapustil... Nikoli me ni zapustil... Da, moj Bog, vse, kar boš hotel!... Vendar se me usmili! Sestrice... sestrice moje... Moj Bog... Moj Bog, usmili se me! Ne morem več... ne morem več! In vendar moram vzdržati... Jaz sem... jaz sem na koncu... Ne, nikoli ne bi mislila, da je mogoče toliko trpeti.... nikoli, nikoli! To si morem razložiti... samo z gorečo željo..., da bi reševala duše... Ne morem dihati, ne morem umreti... Rada bi še dalje trpela... Ne kesam se, da sem se izročila ljubezni. O, mati, ne mislim več na svojo smrt... Mislim pa na trp-

ljenje! Jutri bo še huje! Nikoli ne bom znala umreti! Končno pa, tem bolje!” Na koncu ji več kot dve uri strašno hropenje trga prsi. Včasih slabotno krikne. Drži svojega Križanega in ga neprestano gleda. “Mati, ali ne bom umrla?” vpraša tik pred koncem. “Tudi dobro... Da! Da!” Pogledala je na Križanega: “O, ljubim ga... Moj Bog, ljubim te!”²⁰

Po teh besedah z nagnjeno glavo na desno lahko omahne. Sestre pokleknejo okrog postelje. Terezijin obraz spet dobi naravno barvo. Spet odpre oči. Sijoče ostanejo odprte in kažejo blaženost, ki presega vse njeno upanje. Zamaknjenje traja tako dolgo kakor molitev veroizpovedi. Takoj nato Terezija zatisne oči in izdihne.²¹

8 Povzetek primerjave oziroma poskus opisa duhovnega razvoja svete Terezije v luči duhovnosti svetega Janeza

“Neverjetno je, kako so se vsi moji upi uresničili, vse, kar sem brala v svetem Janezu od Križa! Milo sem prosila ljubega Boga, naj izvrši v meni, kar pravi on... Naj me hitro použije v Ljubezni. In sem uslišana!”²²

Svetost Terezije je mojstrovina božjega delovanja v otroški duši. V njej se je čudovito razvila krstna milost. Na vprašanje, ali je kaj odrekla Bogu, zatrdi, da se ne spominja. “Celo, ko sem bila še čisto majhna, ko mi je bilo tri leta, nisem ničesar več odrekla Bogu, kar je zahteval od mene.”

Ko je dopolnila pet let in pol, je razumevala vse pridige. To nam daje slutiti, da je bila obdarjena z izrednimi milostmi. Včasih smo v skušnjavi, da bi rekli: “Saj nimamo Terezijinih darov, ne volje.” Vendar, v njej se je razvila “le” krstna milost, ki smo je deležni vsi! Massol pravi: “Tisti, ki svete Terezije ne gledajo od blizu in mislijo, da je bila napolnjena z izrednimi milostmi ali da se je ukvarjala le z rožami, se zelo motijo.” Čeprav so ji spovedniki zatrjevali, da nikoli ni storila ve-

likega greha, se je neskončno zavedala svojih človeških omejenosti pred Bogom, zato pravi zase, da je majhna. Ta njena tako poudarjena "majhnost" pa nas lahko celo zavede, da je ne razumemo. Edina skrivnost je le, da je bila vedno poslušna Svetemu Duhu. Dvigalo, ki jo dviga v nebesa, v Jezusove roke, je sam sveti Duh s svojimi darovi!²³

Marija je srednica vseh milosti. Oba svetnika sta jo prisrčno ljubila in za oba lahko rečemo, da sta po njej postala to, kar sta. Janez je vstopil v karmel, ker je prisrčno ljubil Marijo. Terezija pa je bila po Marijinem smehljaju ozdravljena, ko je žalovala za sestro Pavlino. Tako stoji Marija nekako na začetku njene poti, kasneje pa je Marija zanjo "vzor duše, ki išče Jezusa v noči vere in stopa po skupni poti, po mali poti, brez zanos, čudežev in zamaknenj".²⁴

Poglejmo, ali je imela sveta Terezija v življenju res tako srečo, kot si sprva predstavlja. Ali ji je Bog res odmaknil vse velike kamne? Ni bilo namreč čisto tako. Morda se nam bo lažje primerjati z njo, ko jo bomo spoznali tudi v zunanjem trpljenju, kar je bila končno tudi pot svetega Janeza.

Splošno sprejeto mnenje je, da je imela idealno družino. Ali je imela tudi srečno otroštvo? Zgodnja ločitev od mame, potem od dojlje, nato smrt mame, čez nekaj let pa še ločitev od Pavline, ki jo je imela za drugo mamo... Vse to je bilo preveč za občutljivo punčko. Pavlinin odhod je odprl in poglobil stare rane, dva meseca je prestajala težke psihične motnje in velik strah. Te svoje najtežje krize je bila ozdravljena hipoma, po "rajskem smehljaju Presvete Device". Dihala je sicer malo lažje, toda težko podzvestno breme jo je še težilo in se kazalo v dveh simptomih; trpela je zaradi prevelike občutljivosti, neprestanih solz, kar lahko imamo za znak žalovanja in potrebe po nežnosti. Sestre so jo zato razvajale. Malo kasneje pa jo janzenistična pridiga vrže v strahotno bolezen skrupuloz-

nosti. Le kdor iz lastne izkušnje pozna to mučenništvo, more razumeti, kako je to hudo.²⁵

"Zelo sem se želela vaditi v krepostih, toda to sem počela tako neumno," je kasneje veselo dejala in se spominjala, kako neznosna je bila na pragu svojega štirinajstega leta. Terezija se je že v času te svoje bolezni vdajala sladkim sanjam o vstopu v karmel. Sama pravi kasneje, da ne ve, kako je mogla o tem sploh razmišljati, ko pa je še vsa "tičala v plenica" (prisposodba svetega Janeza).²⁶

"Terezija bi iz teh otroških problemov lahko dokončno zapadla v depresijo in duševno bedo. Toda njena silna ljubezen do Jezusa jo je končno ozdravila. Kjer sta nemoč in trpljenje za mnoge od nas vzrok obupa in samote, morda celo odvisnosti od mamil, se je pri Tereziji ob božji luči in nežnosti nemoč spremenila v vir upanja in celo veselja. Terezija pozna globoko slabost. Zato je kljub deviskosti lahko največja pričevalka krščanskega upanja."²⁷

Počasi in nepričakovano pa more molitev v nas razrešiti vozle in vezi. Po milosti v božični noči leta 1886 je Terezija prenehala biti otrok, prejela je milost dokončnega spreobrnjenja. Česar sama ni zmogla v desetih letih, je Jezus napravil v enem trenutku. Zadovoljil se je le z njeno dobro voljo. Našla je moč srca, ki jo je izgubila kot štirileten otrok. Osvobojena je bila zapiranja vaze, na nov način se je odprla drugim in Gospodu. Začelo se je tretje, zadnje obdobje njenega življenja, ki je bilo polno nebeških milosti.

Ljubezen se je selila v njeno srce. Bila je v letih, ki so mladim dekletom najbolj nevarna. "Tedaj je šel Jezus mimo mene in videl, da je prišel zame čas ljubezni. Sklenil je z menoj zavezo in postala sem njegova."²⁸ Prevzela jo je želja po spreobrnjenju vseh duš. Sklenila je, da bo v duhu neprestano stala ob vznožju križa, stregla kaplje krvi, jih rosila v duše in tako odgovarjala na pretresljiv Jezusov klic "žejen sem". V zavesti, da sama od sebe ne

more nič, je Bogu darovala vsa neskončna Jezusova zasluženja, vse duhovne zaklade Cerkve. Tako si je izmolila svojega prvega grešnika. Njeno zaupanje je od tedaj brezmejno. Po milosti v božični noči "v trenutku" tako duhovno zraste, da sta s starejšo sestro Celino kmalu postali nerazdružljivi sestri po duši.

Začne se njeno veliko prizadevanje za vstop v karmel. Komaj se je zares začela odzivati Jezusovemu klicu, so že bile na njeni poti same ovire.²⁹ Njeno zaupanje kljub temu ostane nespremenjeno. V srcu čuti vedno večji, nepoznani ogenj. Prvič izroči Jezusu željo, da bi bil povsod ljubljen. Njemu na ljubo bi šla tudi v pekel, samo da bi bil večno ljubljen tudi v kraju kletve.³⁰ V tem času pa jo je obšla tudi tako velika ukaželjnost, da jo je skušala celo zatajevati.

Težko bi rekli, katera stopnja duhovne poti svetega Janeza je to bila, saj omenja silno željo po rešitvi vseh duš šele na stopnji zaroke. Terezija zavezo omeni. Vsekakor pa je čas dejavne noči za njo (ko pravi, česar sama ni zmogla..., je Jezus storil v trenutku), čas po božični noči pa bi najlažje uvrstili v obdobje prehoda, ko duša uživa mir in zatišje v sebi, čeprav prihajajo obdobja teme – ovire v zvezi z vstopom v karmel.

Nedejavna noč se nekako začne z vstopom v karmel. Duša misli, da ne izpolnjuje božje volje – Terezije se namreč na predvečer zaobljub loti dvom o poklicu, silen vihar nastane v njeni duši in skuša zbežati, saj v tej temi ve le, da nima poklica in da je vse samo plod njenih želja. V veliki zadregi se razkrije učiteljici novink. "Ta moja ponižnost je pognala v beg hudega duha, ker je mislil, da se skušnjave ne bom upala priznati. Samo izgovorila sem se, pa so že minili vsi dvomi."³¹

Nedejavna noč duha je potrebna, da se duša očisti navezanosti samo nase. Ali je v tej funkciji njeno zatajevanje samoljubja, saj Tereziji niso dovolili telesnih spokornih dejanj? Ob tem pa sama ugotavlja, da njena gorečnost

prav gotovo ne bi trajala dolgo, če bi ji dovolili kaj več. Razlagalci njenega življenja se namreč čudijo njeni stalni potrebi po samovrednotenju. Ali to izvira iz samoljubja? Prepoved pokoril jo je torej še bolj usmerila v samozatajevanje. Ali je to samoljubje glavni vzrok občutka majhnosti in ne samo božja veličina sama, ki jo duša na tej stopnji spoznava?

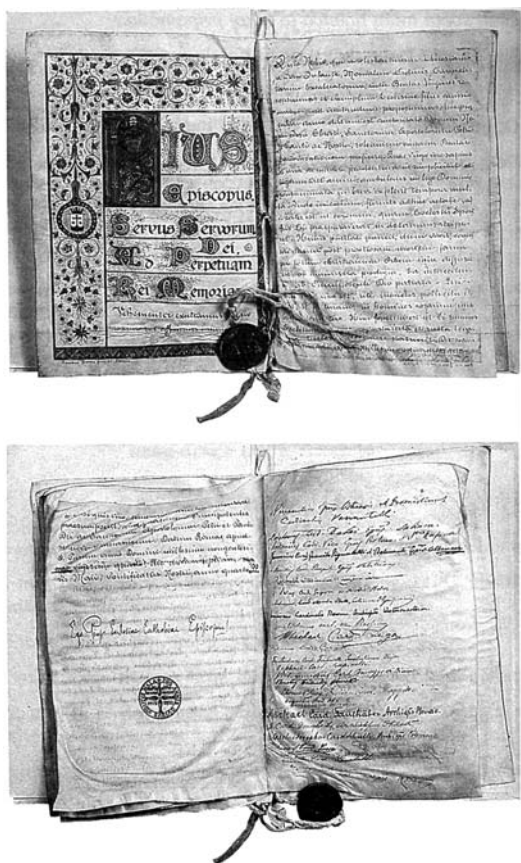
Duša v temni noči duha misli, da je postala nasprotje Boga, čeprav ga silovito ljubi. Tega pri Tereziji ni zaslediti niti v grobi obliki. Ko spoznava svojo majhnost pred Bogom, jo sprejema in celo ljubi. Sprejema jo, da se v njeni majhnosti pokaže božja veličina in predvsem neskončno usmiljenje. Zato ga lahko le še bolj ljubi. Duša dalje misliti, da jo je Bog zaradi tega zavrzel, in to za vedno. Terezija pa se že ob skoraj nepremagljivih ovirah za vstop v karmel počuti kot predrta igračka v rokah deteta Jezusa, ki jo zavrže, ko se je naveliča. Ona, zavržena, pa le čaka v kotu in kljubovalno ljubi. Upa proti upanju in ljubi, vera pa je na tej njeni stopnji še "nedotaknjena".

Zakaj Terezija tako močno ljubi Jezusa še preden sploh odraste, preden (predpostavljamo) vstopi v temno noč? Z Jezusom se namreč globoko razumeta že od prvega obhajila. Lahko bi preprosto našli vzrok v vzgoji, v molitvi sester karmeličank in njene pokojne matere, seveda pa najbolj v božji milosti, ki izvira iz krsta. Človeško spoznanje neskončne božje ljubezni pa morda izvira le iz osebne bolečine, iz neizpolnjenega hrepenenja, ki je posledica izgube. Zakaj sicer zares globinsko ne dojamemo božje ljubezni iz najlepšega, kar je Bog ustvaril na zemlji, iz zakonske ljubezni, na kar se nanaša tudi Janezova alegorija? Razlog je v tem, ker oseba tako doživlja vsaj neko potešenost. Morda se to zgodi šele po izgubi, smrti, če je žalovanje prav usmerjeno. Gre za bolečino Boga, ki se mu je ljubljeni otrok izgubil, ker je svoboden, gre za obnavljanje Jezusove bolečine, noro, križano

ljubezen, ki je tolikokrat zavrnjena in potep-tana. Ali je res, da vse to človek povsem do-jame šele iz lastnega izkustva, iz nepotešene ljubezni? Ljudski pregovori in znanost to po-trjujejo, možna pa je kljub vsemu tudi mi-lost, ki lahko ves tak razvoj preskoči. Ali je bila Terezijina temna noč, katere vzrok in po-sledica je velika in potem vedno večja ljube-zen do Boga, že nepotešena ljubezen ob iz-gubi mame Pavline ali celo prave matere?

Ali je Terezija doživljala pravo temno noč duha? "Če poudarimo resničnost Tere-zijinih muk, je treba dodati, da to stanje ni bilo nevera. Ohranila je vero, ker je ohranila ljubezen. Von Balthasar je pravilno zapisal: 'Tereziji je bilo odvzeto vsako veselje, vsa čutna gotovost, ne pa vera sama. Če ljube-

zen ostane in če Terezija ve, da ostane, to ni temna noč duše."³² Von Balthasar to tr-ditev omenja tudi v povezavi z njeno stalno potrebo po samovrednotenju.³³ Sveti Janez trdi, da duša kljub noči silovito ljubi Boga, o veri pa niti ne govori. Ali lahko obstane ljubezen brez vere, čeprav je vera njen tem-elj? Tereziji uspe ohraniti ljubezen, kljub noči vere, zaradi upanja v predanosti. Ali lahko slutimo, da je noč duha preživljala že davno pred tem in da ji je Bog naklonil strašno preizkušnjo vere, kot jo upa dati le svo-jim najbližjim, že v stanju poroke ali zdru-ženja, kar so končno že njene zaobljube ozi-roma na osmi stopnji skrivne lestve, ki duši pravi "stoj na mestu"? To besedo namreč najdemo tudi v njenih spisih.

Bula papeža Pija XI., s katero je razglasil Terezijo za svetnico 17. maja 1925.

In ali je končno pomembno, če je doživljala res pravo, "Janezovo" temno noč? Poti na goro Karmel so lahko tudi različne. On se vzpenja po najhujši strmini, in ko si blizu vrha, ga ni videti (noč), Terezija pa potuje z dvigalom, navpično, a je pod zemljo. Ali ni to še bolj črna noč? Vendar je iz nje naredila največ. Zнала je celo noč vere, ki je temelj ljubezni, preobraziti v ljubezen, kot je to znala storiti vse trenutke življenja. Hoče ga ljubiti, tudi če je vse zaman! To je brez-pogojnost ljubezni! Ni ji težko, pravi sama na smrtni postelji, ker trpi samo sedanji trenutek! Ljudje pa omagujejo, ker trpijo obenem še zaradi spomina na preteklost in iz bojazni pred prihodnostjo.

Trpljenje po svetem Janezu je namenjeno čutno-duhovnemu očiščevanju duše, da postane čista za sprejem Boga. "Duši ne bi bilo mar muk, še vesela bi bila, ko bi vedela, da se vse dogaja v njeno dobro..." In Tereziji ni mar muk. Terezija je vesela. V svoje dobro? Saj noče nič zase! Ona že ima največ, saj je vedno pri njem! Že davno je hotela biti nič, prazna, čista posoda, ki čaka na napolnitev z ljubeznijo, kar je tudi dočakala; bila je napolnjena. Hoče ga ljubiti celo v peklju, samo da bi tudi od tam prejemal ljubezen. Ali gre pri tem za novo, še višjo stopnjo noči, ki je pri svetem Janezu ne najdemo?

Njeno poslednje trpljenje torej ni namenjeno njenemu lastnemu očiščevanju, ampak reševanju duš – kot Jezusovo. Gre ji le za dobro drugih in s tem hoče vršiti svojo vdanost v božjo voljo. Pekel? Ali se ji je res uresničila tudi njena najstniška želja, da bi bil ljubljen tudi v tem strašnem kraju kletve? Moj Bog, zakaj si me zapustil? Njeno trpljenje na koncu je čisto, brez vsake tolažbe. A ne pritožuje se, ona ga ljubi, četudi ga ne čuti... saj če je v peklju... Sum na mazohizem? Kakor hočete, a tudi Jezus je šel prostovoljno na svoj križ, po Očetovi volji. Ali mu zato kdaj očitamo mazohizem? Ne, ker je bil Bog, a ravno zato

bi se lahko rešil, če bi hotel. Ključ za razumevanje je spet samo ljubezen. Terezija ni "zahtevala" od Boga trpljenja, le želela je, če On tako hoče, da mu s tem dokaže svojo ljubezen in mu gasi žejo tudi v peklju. In ji je dal... Če je noč duha stanje vic na zemlji, je noč vere stanje pekla. Mala velikanka!

Terezijina pot je glede na Janezove stopnje videti res zelo prepletena. Skoraj na vseh stopnjah skrivne lestve – stopnicah se nahaja, a istočasno napreduje s koraki velikana. Najdemo jo drzno in upanja polno že od majhnega, vedno moli, saj odkar se zaveda, nikoli ne minejo tri minute, ne da bi mislila na Boga. Njena drznost prošenj narašča skladno z rastjo zaupanja, smelo upa za vse grešnike, obenem pa prosi, naj njene želje, če so smele, vzame, saj so ji v najhujše mučeništvo. Vsakovrstna ponižanja, morda še najbolj očetova bolezen, jo povišujejo, saj se leto po očetovi smrti daruje Usmiljeni Ljubezni v spravno žrtev³⁴. V času najhujše teme pa spozna svoje poslanstvo, biti ljubezen v srcu Cerkve. Med molitvijo križevega pota jo zadane puščica ljubezni, od katere bi skoraj umrla, kasneje pa, ko pade v noč vere, ne izgubi ljubezni.

Njena vera je temna, okuša črnino in brezup grešnikov. Bog jo pusti brez vsake tolažbe. Vidi, kaj pomeni biti brez Boga. Popoln nič. To ni več zavesa, zid sega do neba. Če ne bi imela ljubezni, pravi, bi se hotela ubiti... Dano ji je spoznati obup samomorilcev. Trpljenje, pravo mučeništvo; telesno in duhovno, je bilo nevzdržno. V telesni bolezni ne prejme niti ene injekcije morfija, njen duh pa uživa trdo temo. Poslednje maziljenje prejme dva meseca pred smrtjo, obhajila pa ni dobila več kot en mesec. Njene sestre pričujejo smrt od ljubezni v zamaknjenju, kot je učil sveti Janez, ona pa takole... Po svetem Janezu bi duša v nekaj dneh umrla, če ne bi Bog tega stanja pospešil in ji vmes naklonil vsaj malo oddiha, tolažbe.

Njena tolažba? Saj trpi za svojo ljubezen, ki je tako žejna naše ljubezni. Ona hoče ljubiti za vse, ki Njega ne ljubijo. Teh pa je veliko. Končno, saj si je sama že davno izbrala VSE; mučeništvo srca in telesa. Darovala se je popolnoma. Večje kot je trpljenje, večje je njeno darilo. Ne želi si smrti, če On noče, čeprav... In ni ji mar, četudi je vse zaman, vseeno ga hoče ljubiti, saj Ga ljubi noro. Upa proti svojemu upanju. Veruje samo, ker hoče verovati.

Tu odkrijemo pomen volje, ki je očiščena z ljubeznijo po nauku svetega Janeza. Ljubi vedno, ko hoče ljubiti, četudi je brez vsake tolažbe, zato svoje zaupanje in ljubezen označuje z norostjo. Več mesecev umira v tem stanju. Ona sama in vsi okrog nje se čudijo dolžini njene smrtne agonije ter nespremenjenemu obrazu, saj je bilo njeno telo že zdavnaj pravi okostnjak. Gospod ji je uresničil vse njene želje. Zedinjenje s Križanim je možno le na križu. To je prava smrt iz ljubezni. Njene zadnje besede so zato: "Moj Bog, ljubim te!" Nato v naslednjem trenutku umre v zamaknjenju, njen obraz je postal nadčloveško lep. Torej kljub vsemu umre, kot je učil sveti Janez. To je v stanju združitve in ne teme. "Najlepša smrt, ki smo jo kdajkoli videle v karmelu v Lisieuxu," so izjavile priče.

Velikoduhovniška molitev svete Terezije:

"Poveljčala sem te na zemlji, dovršila sem delo, ki si mi ga naročil. Razodela sem tvoje ime tistim, ki si mi jih dal. Bili so tvoji in si mi jih dal. Zdaj vedo, da vse, kar si mi dal, prihaja od tebe, zakaj besede, ki si mi jih dal, sem dala njim.

Prosim za tiste, katere si mi dal, ker so tvoji. Jaz že nisem več na svetu. Oni so še tu, medtem ko se jaz vračam k tebi. Sveti Oče, zaradi svojega imena varuj te, ki si mi jih dal. Ne prosim te, da jih vzameš s sveta, marveč da jih obvaruješ pred zlom. Kakor jaz nisem od sveta, tako tudi oni niso. A ne prosim samo zanje, temveč tudi za tiste, ki bodo po

njih besedi verovali vate. Moj Oče! Želim, da bi ti, katere si mi dal, bili z menoj tam, kjer bom jaz. In da svet spozna, da si jih ljubil, kot si ljubil mene."³⁵

Zaključek

Bog je ljubezen. Ali to res verjamejo? Ali razumemo, da je ljubezen lahko le zastoj? Naše izkustvo je največkrat mišljenje, da si moramo ljubezen zaslužiti. Morda je pri vernikih zaradi vplivov janzenizma to občutje še izrazitejše. Božjo ljubezen, ki je grešniki ne poznajo, je danes pozabila večina kristjanov, tudi duhovnikov in redovnikov³⁶, saj "tudi med lastnimi učenci najde na žalost le malo src, ki se mu izročijo brez pridržka in ki doumejo vso nežnost njegove neskončne ljubezni."³⁷ **Ljubezen pa se plača le z ljubeznijo.**

Človeško srce je ustvarjeno po božji podobi, ta podoba pa je ena sama ljubezen. Kdo si upa trditi, da je njegovo hrepenenje po ljubezni potešeno? Iščemo povsod, a največkrat zaman. Kaj najprej ponuditi nekomu, ki sprašuje za pravi Kristusov obraz? Najbolje zgodbo iz življenja, ki je zaslutilo njegovo neskončno ljubezen in se ji predalo. To je življenje svetnika. Pred nami sta podobi dveh svetnikov, ki stremita za istim ciljem kot vsa človeška srca, za ljubeznijo.

Sveti Janez od Križa in sveta Terezija Deteta Jezusa nam vsak po svoje odkrivata čudovito "znanost ljubezni". Ali je katera od teh dveh poti prava za nas? Načelna, stara ugotovitev, ki jo tudi vsak zase ugotavlja, je: pot svetega Janeza je za malokatere, pot svete Terezije pa je za vse. K svetosti, k potešenju naših želja po ljubezni pa smo poklicani prav vsi. Zakaj bi sicer imeli to hrepenenje?

Hans Urs von Balthasar pravi, da si je Terezija upala malo drugače zastaviti pot na goro Karmel in obenem dodaja, kaj lahko pomenita oba velikana karmelske reforme, sveta Terezija Avilska in sveti Janez od Križa: "To sta dva orla, ki sta se v mističnem letu pog-

nala nad oblake vsakodnevnega življenja. Morda lahko opis njunih doživetij zapelje duše, ki sploh niso poklicane k takšnemu letenju, k napačnemu hrepenenju in celo k obupni vadbi na področju mistike.”³⁸ Obenem pa Rahner trdi, da bo kristjan 21. stoletja mistik ali pa ga sploh ne bo. Kaj sedaj?

Osnovna misel evangelija je, da je Bog naš Oče in da smo mi njegovi otroci. Otroku ni treba zaslužiti očetove ljubezni. Manjši kot je, večjo ljubezen mu izkazuje, obenem pa oče ljubi tudi padlega otroka. Odgovor otroka na očetovo ljubezen je le predanost, majhnost sama, to je ponižno, zaupljivo in ljubeče pričakovanje. Tega odnosa nas uči oba svetnika. Zato J. Lafrance ugotavlja, da se Terezijin nauk povsem sklada z naukom svetega Janeza.³⁹ Seveda, saj ju navdihuje isti Duh, a Terezija je uspešnica, Janez pa glede na Balthasarjevo misel to ni, kar je tudi sam predvideval.

Sveti Janez na teološki, globinski in racionalen oziroma moški način razlaga pot do Boga, sveta Terezija pa to njegovo pot živi na bolj intuitiven, otroško-ženski, pa zato nič manj vreden način, saj smo pred Bogom lahko samo otroci. Sveti Janez je za “velike, močne” duše, Terezija pa je že na začetku majhna, saj kot ženska lažje sprejme svojo šibkost in potem odkrije moč, ki je v tej šibkosti skrita. Tudi velikim dušam je na poti dano spoznati lastno majhnost. To je celo največji vir njihovega trpljenja, ki je podobno vicam, še posebno zato, ker mislijo, da jih je Bog za vedno zapustil zaradi njihove nevrednosti. Vse to je potrebno, ker se Bog sklanja le k malim.

Kdor daruje Bogu svojo majhnost in grenčnost, prejema božjo veličino, svetost. Terezija sprejema svojo majhnost, celo ljubi jo in zato se ne boji, da jo je Bog zapustil. Tako lahko razumemo, zakaj je njej “lažje” in zakaj je njena pot dostopnejša vsem. Naj ob tem omenimo še misel svetega Janeza, ki kaže na njegovo globoko predanost resnici; vsakomur, kdor bi umneje in pravilneje od njega

sodil⁴⁰ o tej tako strmi, ozki, a zato “veliki” poti, se namreč podredi.

To velja tudi za Terezijino “malo” pot. Ali pa jo je umneje in pravilneje zastavila, naj vsak presodi zase. Morda je le približala “močno” Janezovo pot, ustrezno takratni mistični dobi, tudi “preprostosti” sodobnega človeka. Morda pa z veseljem ugotovimo, da Terezija osvetljuje Janezov nauk in da ga je na čudovit način dopolnila, tako da je tudi on vsakomur dostopen. Lahko ju razumemo celo tako, da nam oba osvetljujeata drug drugega; svetniki so namreč raznobarvni žarki iste božje popolnosti.

Na goro ljubezni vodi nešteto poti; lahko se vzpenjamo po samotnih strmih stezicah, lahko gremo skupaj in se držimo za roke, a še vedno ne moreta biti dva istočasno na istem mestu. Lahko tudi nosimo drug drugega, če je kdo slaboten. Ni toliko važna hitrost; lahko namreč gremo naokrog ali pa po bližnjici, važen je le obrat proti vrhu. Če pa smo res zelo majhni, bomo lahko stopili tudi v dvigalo, ki gre navpično, a je pod zemljo, v temi. Ni torej važna konkretna pot, ki jo je že nekdo odkril, njegov opis nam lahko le pokaže smer, saj je važen le obrat proti vrhu, proti ljubezni. Obrat sam pa je stvar naše svobode. Bog spoštuje svobodo, zato je obrat – spreobrnjenje, vedno sprejeto.

Svetniki nas ljubijo. Hočejo nam pomagati na naši lastni poti k Bogu. Daj mi roko, moj sveti brat, daj obe roki, ljuba mala sestra Terezija! Daj roke, posodi nam svoje dvigalo in tvoj bo ves svet, vse duše boš privedla k svojemu Jezusu, da ne bo več žejen naše ljubezni, da ne bo več žalosten. Saj si ena njegovih najljubših posrednic za Marijo. V življenju mu nisi ničesar odrekla, zato tudi On tebi nikoli ničesar ne odreče!

“Toda čemu naj želim drugim odkrivati skrivnosti tvoje ljubezni, Jezus? Mar jih nisi tudi meni sam razkril? Jih ne moreš razkriti

tudi drugim? Da, prepričana sem o tem, zato te rotim, da to storiš. **Vroče te prosim...**⁴¹

1. Prim. Sveti Janez od Križa, Temna noč in krajši spisi, Družina, Ljubljana, 1987, 136-138.
2. Prim. Andreas Wollbold, Vse je izginilo, v: Kristjanova obzorja 49, 1997/3, 235.
3. Prim. Sveta Terezija D.J., Avtobiografski spisi, Karmel Sora, Ljubljana, 1997, 153.
4. Sveta Terezija Deteta Jezusa, Pisma, v: Tretji dan 1997/10-II, Ljubljana, 1997, 30.
5. Sveta Terezija Deteta Jezusa, Avtobiografski spisi, Karmel Sora, Ljubljana, 1997, 185.
6. Prim. Jean Lafrance, Moj poklic je ljubezen, Zbirka Prenove v Duhu, Ljubljana, 1993, 49.
7. Prim. Sveta Terezija D.J., Avtobiografski spisi, Karmel Sora, Ljubljana, 1997, 129.
8. Sveta Terezija Deteta Jezusa, Pisma, v: Tretji dan 1997/10-II, Ljubljana, 1997, 30.
9. Jean Guittou, Občutek za resničnost, v: Tretji dan 1997/10-II, Ljubljana, 1997, 63.
10. Prim. prav tam, 63.
11. Prim. prav tam, 64.
12. Prim. Paul Poupard, kardinal, Moč ljubezni v noči vere, v: Tretji dan, 1997/10-II, Ljubljana, 1997, 68.
13. Sveta Terezija Deteta Jezusa, Zadnji pogovori, Karmel, Sora, 1997, 167.
14. Sveta Terezija Deteta Jezusa, Avtobiografski spisi, Karmel Sora, Ljubljana, 1997, 189.
15. Paul Poupard, kardinal, Moč ljubezni v noči vere, v: Tretji dan, 1997/10-II, Ljubljana, 1997, 68.
16. Jean Lafrance, Moj poklic je ljubezen, Zbirka Prenove v Duhu, Ljubljana 1993, 13.
17. Prim. Leto svetnikov IV, Ljubljana, 1973, 17.
18. Prim. s. Elizabeta Hermina Brelih, Sveta Terezija Deteta Jezusa – človek upanja, Prispevek svete Terezije Deteta Jezusa k izvirnosti krščanskega upanja, izdal Karmeličanski samostan v Sori, Ljubljana, 1997, 78.
19. Prim. Leto svetnikov IV, Ljubljana, 1973, 17.
20. Prim. prav tam, 17 in Sveta Terezija Deteta Jezusa, Zadnji pogovori, Karmel, Sora 1997, 177.
21. Prim. Leto svetnikov IV, Ljubljana, 1973, 17.
22. Sveta Terezija Deteta Jezusa, Zadnji pogovori, Karmel, Sora, 1997, 125.
23. P. Romain Massol, Poslušnost Svetemu Duhu, Kartuzija Pleterje, 1976, 19.
24. Conrad De Meester, Na poti s Terezijo, Salve, Nova Gorica, 1997, 148.
25. Prim. prav tam, 13-16.
26. Sveta Terezija Deteta Jezusa, Avtobiografski spisi, Karmel Sora, Ljubljana, 1997, 87.
27. Conrad De Meester, Na poti s Terezijo, Salve, Nova Gorica, 1997, 17.
28. Sveta Terezija Deteta Jezusa, Avtobiografski spisi, Karmel Sora, Ljubljana, 1997, 91.
29. Prim. prav tam, 95.
30. Prim. prav tam, 101.
31. Prim. Sveta Terezija Deteta Jezusa, Avtobiografski spisi, Karmel Sora, Ljubljana, 1997, 144-145.
32. Paul Poupard, kardinal, Moč ljubezni v noči vere, v: Tretji dan, 1997/10-II, Ljubljana, 1997, 68.
33. Hans Urs von Balthasar, Aktualnost Lisieuxa, v: Tretji dan 1997/10-II, Ljubljana, 56.
34. Sveta Terezija Deteta Jezusa, Avtobiografski spisi, Karmel Sora, Ljubljana, 1997, 235.
35. Prav tam, 228.
36. Hans Urs von Balthasar, Aktualnost Lisieuxa, v: Tretji dan 1997/10-II, Ljubljana, 57.
37. Sveta Terezija Deteta Jezusa, Avtobiografski spisi, Karmel Sora, Ljubljana, 1997, 167.
38. Hans Urs von Balthasar, Terezija iz Lisieuxa, v: Kristjanova obzorja 49, 1997/3, Ljubljana, 1997, 208.
39. Jean Lafrance, Moj poklic je ljubezen, Zbirka Prenove v Duhu, Ljubljana, 1993, 106.
40. Prim. Sveti Janez od Križa, Vzpon na goro Karmel, Družina, Ljubljana, 1983, 33.
41. Sveta Terezija Deteta Jezusa, Avtobiografski spisi, Karmel Sora, Ljubljana, 1997, 179.